

Շամախու հիմնարկութեան, շինութեան կամ նորոգութեան համար յատուկ պատմութիւն չկարացի գտնել, այլ մի քանի յօդուած կամ հատուած բանք Կիրակոս պատմագրի¹⁾, Մառզի-նիէ Եւրոպացի ճանապարհորդի, Քէաթիբ Զէլէպի աշխարհագրի և Ղուկաս վարդապետ Ինճիճեանի Աշխարհագրութեան (1806. հատ. Ա.) և Սարգիս եպիսկոպոս Ջալալեանցի ճանապարհորդութեան գրքերի մէջ: Կ. Պօլսեցի Կէորդ դպրի Պարսկերէն բառարանի մէջ (տիպ 1826. յերես 346) այսպէս գրի «Համախ . . . է դեղն այն՝ որ կոչի Կեաթէրսի Խէղայի». յեր. 354 «Զէմախ . . . է անուն միոյն ի քաջացն Խյրանու, և բերդն ի սահմաննաժայրս Հուռմոց աշխարհին Ըիրվանու, վերաբերեալ յանուն նորա ասի Զէմախի»:

Համախի քաղաքը ըստ Պարսից Ըիրուան՝ շինուած է Կովկասու լեռանց վերջին ստորոտների և մեծ դաշտին մօտեցած բլրագօտիների վերայ Խազրաց (Զէրքէզների) Ջէրուխաքանայ որդի Ըաթ թագաւորից, մի քաղաքատեղույ անյարմար գաւի-վայր տեղում, որոյ վերին տափարակ մասունն հայք և Ռուսք են բնակվում, իսկ ներքին թաղումն Պարսիկներն: Բնակչաց

¹⁾Կիրակոս պատմագիր Վուխ Ժ յամի Տեառն 1270. գրէ, «Սա թագաւոր Խազրաց Ջէրուխաքան շինեաց քաղաքս հինգ յանուն որդույ իւրոյ Ըաթա՝ գճաթաւ, գճաքի, գճրուան, գճաքար և գճապօրան»: